

СЕКЦІЯ 11 МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.231.14

СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ КОМІСІЇ ООН З ПРАВ ЛЮДИНИ (1946-2006 р.)

Асірян С.Р., аспірант
кафедри міжнародного права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті досліджуються причини та умови, що сприяли створенню і розвитку компетенції Комісії ООН з прав людини 16.11.1946 року. визначається статус Комісії ООН з прав людини, та визначаються окремі чинники, що зумовили припинення Комісією ООН своїх повноважень.

Ключові слова: Комісія ООН з прав людини, причини створення Комісії ООН з прав людини, умови створення правозахисного органу ООН.

В статье исследуются причины и условия, которые способствовали созданию и развитию Комиссии ООН по правам человека 16.11.1946 года. Определяется статус Комиссии ООН по правам человека и причины, которые способствовали прекращению Комиссией ООН своих полномочий.

Ключевые слова: Комиссия ООН по правам человека, причины создания Комиссии ООН по правам человека, условия создания правозащитного органа ООН.

Asirian S.R. ESTABLISHMENT AND ACTIVITIES OF THE UN COMMISSION ON HUMAN RIGHTS (1946-2006)

The article investigates the causes and conditions that led to the creation and development of the UN Commission on Human Rights 11.16.1946 year. Defines the status of the UN Commission on Human Rights and the reasons that contributed to the demise of the UN Commission of its powers.

Key words: United Nations Commission on Human Rights, the reasons behind the creation of the UN Commission on Human Rights, creating conditions UN human rights body.

Постановка проблеми. Комісія ООН з прав людини була утворена 10 грудня 1946 року за рішенням Генеральної Асамблеї ООН (16.11.1946) на основі ст. 68 Статуту ООН. Її основним завданням стало надання допомоги Економічній і Соціальній Раді у здійсненні покладених на цей орган Статутом ООН завдань щодо захисту прав людини. Комісія була однією з перших так званих «функціональних комісій»¹, в рамках ООН. На Комісію покладалася низка важливих завдань, передусім із розробки Загальної декларації з прав людини та інших міжнародних нормативно-правових актів у цій сфері та подальший контроль за дотриманням норм, які б регулювали відносини в сфері дотримання прав людини. Не дивлячись на амбітність цього проекту, Комісія не завжди демонструвала спроможність ефективно виконувати покладені на неї обов'язки (не дивлячись на кілька спроб реформування її діяльності), через що і ставала досить часто об'єктом гострої критики. 27 березня 2006 р. Комісія провела останнє засідання, того ж року була замінена Радою з прав людини. Аналіз причин та умов створення та розвитку повноважень Комісії ООН з прав людини дає можливість не лише краще усвідомити правову природу даного органу, але і в певній мірі з'ясувати, які саме фактори вплинули на еволюцію її повноважень та призвели зрештою до заміни її на інший орган. Не дивлячись на досить значний науковий доробок у сфері дослідження правового статусу органів із захисту прав людини (у різний час до цих питань зверталися такі зарубіжні і вітчизняні науковці, як М.В. Буроменський, Л.Я. Трагнюк, І.І. Лукашук, С.В. Ісакович, Л.М. Шестаков, С.В. Черниченко, Н.Н. Стахов, Т.О. Рамішвілі, А.П. Мовчан, Люнг-Чі Чен, Ф.

Алетон, Т. Мерон, М. Коскінеллі, А. Кісе та інші), питання визначення умов та причин створення Комісії ООН розглядалося переважно у контексті загальних досліджень універсальної інституційної системи захисту прав людини, а тому потребує більш глибокого аналізу.

Виклад основних положень. Підписання Статуту ООН 26 червня 1945 року стало переломним етапом у розвитку міжнародного права. Одним із найважливіших наслідком цього стало усвідомлення і нормативне закріплення того факту, що захист прав людини є невід'ємною частиною сучасного міжнародного права. Згідно із Статутом, держави-члени ООН зобов'язалися вживати спільні заходи, спрямовані на заохочення і захист прав людини у всьому світі (ст. 1)². Міжнародно-правовий захист прав людини на сьогоднішній день у сучасній науці міжнародного права у широкому значенні охоплює систему міжнародно-правових норм, принципів і стандартів, закріплених у міжнародних договорах універсального, регіонального та локального характеру, які визначають права і свободи людини, зобов'язання держав і міжнародних організацій щодо дотримання, розвитку вказаних прав і свобод, а також міжнародні механізми забезпечення і контролю за дотриманням зобов'язань у цій галузі і відновленням порушених прав конкретних осіб чи груп населення. Створення ефективних механізмів забезпечення прав людини є важливою умовою для реалізації суб'єктами міжнародного права своїх обов'язків у зазначеній сфері.

Серед таких механізмів універсального характеру, які значно вплинули на розвиток міжнародного співробітництва у царині захисту прав людини, важливу

¹ На відміну від конвенційних органів, які утворювалися на основі відповідних конвенцій з метою забезпечення їх належного виконання (наприклад, Комітет з прав людини, який був створений в якості контрольного механізму на основі Факультативного протоколу №1 до Пакту про громадянські і політичні права 1966 р.)

² Поява цієї норми у Статуті ООН не була випадковою: закріплюючи у Статуті ООН норму про права людини, держави одночасно створювали міжнародно-правову основу для об'єднаної боротьби з тоталітаризмом, оскільки права людини та тоталітаризм за своєю природою несумісні.

роль відіграла Комісія ООН з прав людини, яку називали одним із головних архітекторів діяльності Організації Об'єднаних Націй в сфері прав людини.

Коли Комісія почала свою роботу, її єдиним завданням була розробка Загальної декларації прав людини, яку вона й підготувала протягом року. Прийняття Загальної декларації прав людини 10 грудня 1948 року послужило поштовхом до подальшої розробки міжнародних стандартів з прав людини і створення механізмів міжнародного контролю [1, с. 16].

Впродовж перших двадцяти років своєї діяльності (1947-1966) Комісія займалася головним чином розробкою міжнародно-правових документів³. За останні п'ятдесят років тільки під егідою ООН було укладено понад 60 угод з прав людини.

Вважається, що в історії створення Комісії можна виокремити два періоди: перший – з моменту створення до 1967 року, і другий – з 1967 року до 2006 року, коли Комісію замінила Рада з прав людини. Протягом першого періоду Комісія здійснювала плідну роботу із організації участі держав у створенні міжнародних угод у сфері захисту прав людини. Цей період увійшов в історію як час політики абсентеїзму Комісії. Коли вона не здійснювала жодних втручань у внутрішні справи держав, які систематично і грубо порушували права людини. Суверенітет держав залишався для Комісії недоторканою «священною короною», не дивлячись на те, що порушення прав людини серед держав-членів ООН зустрічалися достатньо часто [9, с. 35-41].

Починаючи з 1967 року Комісія отримала нові повноваження. В 1967 році Економічна і Соціальна Рада ухвалила резолюцію № 1235 (XLII), яка наділила Комісію з прав людини правом розглядати питання, пов'язані з порушеннями прав людини у будь-якій точці земної кулі.

Крім того, в 1970 році ЕКОСОП ухвалила резолюцію 1503 (XLVIII) про процедуру розгляду повідомлень, що стосуються порушення прав людини і основних свобод у рамках Комісії з прав людини і Підкомісії по заохоченню і захисту прав людини [4, с. 35-40].

Саме у цей період відбувається деколонізація Африки та Азії, і багато країн Європи наполягають на більш активній політиці ООН у сфері прав людини, особливо у світлі масових порушень при апартеїді в Південній Африці. Комісія починає розслідувати порушення прав людини та оприлюднювати про них звіти. Тобто власне здійснює втручання у внутрішні справи держав, що зрештою підтверджує загально визнаний на сьогоднішній день факт про відсутність виключної компетенції держави у сфері забезпечення прав людини.

З метою більш ефективного виконання Комісією своїх повноважень із контролю за дотримання прав людини у 70-х роках з'явилася ідея створення робочих груп окремо для кожної географічної зони. Такі зони повинні були зосередитися на розслідуванні фактів порушення прав людини в певному регіоні або у цілій країні (напр., Чилі). А у 80-х роках починають формуватися спеціалізовані групи, що займалися конкретними типами правопорушень.

Свою контрольну діяльність щодо дотримання прав людини Комісія ООН здійснювала переважно шляхом перевірки, моніторингу і складання доповідей про ситуації в конкретних країнах (мандат країни) і на теми, що стосуються загальних прав людини (тематичний мандат), такі як расизм, право на самовизначення, релігійна нетерпимість. Комісія мала 14 мандатів країн і 22 – тематичних.

Для виконання мандатів Комісія більшою мірою покладалася на систему спеціальних процедур. Механізми спеціальних процедур відрізнялися за змістом, але типово склалися з індивідуального доповідача, представника, експерта або групи таких людей, названих робочою групою⁴. Понад 30 з таких механізмів спеціальних процедур проводили навчання, надавали ради державам, відповіді на індивідуальні скарги і складали звіти по відповідних мандатах [4, с. 21-23].

Крім підготовки досліджень з прав людини, рекомендацій і проектів міжнародних документів, виконання спеціальних доручень Генеральної Асамблеї і ЕКОСОП, Комісія розглядала заяви, що стосувалися порушень прав людини і займалася дослідженням повідомлень відносно цих порушень, здійснювала тісну співпрацю з усіма іншими органами ООН, в компетенцію яких входило питання прав людини. Увесь цей час Комісія відіграла центральну роль в процесі контролю за дотриманням прав людини у всьому світі. Саме у рамках Комісії окремі держави або неурядові організації могли підняти будь-які питання, що стосувалися прав людини [10, с. 51-60].

Комісія складалася з 53 держав, одна третина яких щорічно переобиралася ЕКОСОП. ЕКОСОП обирала держави-члени в Комісію від кожного географічного регіону, надаючи фіксовану кількість місць (Африканським державам – 15, Азійським державам – 12, державам Східної Європи – 5, державам Латинської Америки і Карибського басейну – 11, Західній Європі і іншим державам – 10), Генеральна Асамблея обирала 47 членів Комісії. Термін повноважень кожного з них становив три роки, і жоден з членів не мав права займати його довше двох термінів поспіль. Місця розподілялися між регіональними групами ООН таким чином: 13 місць для держав Африки, 13 – для держав Азії, 6 місць для країн Східної Європи, 8 місць країнам Латинської Америки і Карибського басейну, і 7 місць для західноєвропейських та інших держав (включаючи США, Канаду і Ізраїль).

Комісія не мала постійних членів, але кожна обрана держава-член входила до складу Комісії строком на 3 роки і могла бути переобраною.

Сесії Комісії проходили щорічно впродовж шести тижнів (березень-квітень) в Женеві.

З року заснування і до кінця існування при Комісії діяв Консультативний комітет. Ще у 1947 році Комісія створила експертний орган – Підкомісію із попередження дискримінації і захисту меншин, яка згодом стала допоміжним органом Комісії ООН з прав людини⁵. У 1999 році Економічна і Соціальна Рада змінила назву Підкомісії, яка стала іменуватися Підкомісією з підтримання і захисту прав людини. До складу Підко-

³ За участі Комісії були розроблені такі міжнародні договори як Конвенція про запобігання злочинів геноциду і покарання за нього (1955 р.), Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1965 р.), Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979 р.), Конвенція про права дитини (1989 р.).

⁴ Щорічно Комісія приймала близько 100 резолюцій і рішень. Вона була уповноважена призначати спеціальних доповідачів, представників, експертів, а також створювати робочі групи, головною метою яких було доведення або спростування фактів грубих і постійних порушень прав людини у країнах, стосовно яких надходила відповідна інформація. Наприклад, з метою вивчення проблеми свавільних смертних покарань, проблем релігійної нетерпимості, тероризму, положення в окремих державах, зокрема таких як Афганістан, Боснія-Герцеговина, Іран, Югославія, Бурунді, Камбоджі, Сомалі, Судані тощо призначалися спеціальні доповідачі. Робочі групи створювалися з питання здійснення правосуддя, національних меншин, корінних народів, з учасних форм рабства, транснаціональних корпорацій, з права на розвиток, з випадків постійного або грубого порушення прав людини. Результатом вивчення та дослідження окремих питань або ситуацій часто ставало підставою прийняття документів рекомендаційного характеру. А така практика отримала назву «спеціальних процедур».

⁵ Метою Підкомісії було:

а) проводити дослідження, особливо на підставі Загальної декларації прав людини, і роботи рекомендації Комісії з прав людини про запобігання дискримінації будь-якого роду відносно прав людини і основних свобод і захист расових, національних, релігійних і мовних меншин; б) виконувати будь-які інші функції, які можуть бути покладені на неї Економічною і Соціальною Радою або Комісією з прав людини.

місії входили 26 експертів в галузі прав людини, що обиралися Комісією з прав людини на чотири роки.

Члени Підкомісії, хоча і обиралися з числа кандидатів, пропонує державами-членами ООН, виступали у своїй особистій якості, а не як представники держав, що мало забезпечити їх неупередженість і непов'язаність політикою власних держав [7, с. 394-400].

Підкомісія проводила щорічні сесії тривалістю в чотири тижні кожна. На сесіях були присутніми члени Підкомісії або їх заступники, спостерігачі, що призначалися урядами, а також представники спеціалізованих установ і органів ООН, міжурядових і неурядових організацій.

Підкомісія займалася дуже широким спектром питань прав людини і була тим органом, який ініціювала дискусії із нових проблем в галузі прав людини і привертала увагу Комісії з прав людини до загострення ситуації з правами людини в окремих країнах [3, с. 495-512].

Підкомісія заснувала чотири робочі групи, які збираються перед кожною щорічною сесією:

- *Робочу групу за повідомленнями*, яка розглядала повідомлення, що стосуються порушень прав людини, і доводила до відома Підкомісії ті повідомлення, які найочевидніше свідчать про систематичні і достовірно підтверджені грубі порушення прав людини (процедура 1503);

- *Робочу групу з питань про рабство*, включаючи схожу з рабством практику, експлуатацію дитячої праці і експлуатацію проституції третіми особами;

- *Робочу групу з питань корінного населення*;

- *Робочу групу по меншинах*. Підкомісія могла також засновувати сесійні робочі групи для розгляду конкретних питань порядку денного.

Кожна робоча група представляла доповіді на розгляд Підкомісії. Крім того, Підкомісія могла призначати з числа своїх членів спеціальних доповідачів для проведення досліджень по окремих проблемах [5, с. 23-30].

Спеціальні доповідачі готували доповіді по наступних темах: безкарність осіб, що порушують соціальні, економічні і культурні права, безкарність осіб, що порушують громадянські і політичні права, права людини і переміщення населення, права людини і розподіл доходу, традиційні практики, що згубно відбиваються на здоров'ї жінок і дітей, систематичні зґвалтування і сексуальне рабство під час озброєних конфліктів, договори, угоди і інші конструктивні домовленості між державами і корінними народами, корінні народи і їх відношення до землі, питання про права людини в ситуації надзвичайного стану, приватизація в'язниць, свобода пересування, тероризм і права людини, науковий прогрес і права людини.

20 грудня 1993 року Генеральна Асамблея ООН заснувала посаду Верховного комісара ООН з прав людини, який є головним посадовцем, відповідаль-

ним за координацію усієї діяльності в області прав людини у рамках ООН⁶.

Головним завданням Верховного комісара є сприяння максимально повному здійсненню усіх прав людини шляхом втілення в життя відповідних рішень, прийнятих керівними органами ООН [6, с. 29-36].

Аналіз створення і розвитку повноважень Комісії ООН з прав людини дає можливість говорити про те, що даний орган протягом часу свого існування відігравав важливу роль у формуванні універсальної системи захисту прав людини, будучи при цьому її невід'ємною частиною.

Проте, не дивлячись на досить активну роль Комісії ООН у справі захисту прав людини та постійне розширення її контрольних повноважень, її діяльність піддавали жорсткій критиці. Зокрема, це було пов'язано з присутністю у її складі держав, які систематично порушували права і свободи людини (Алжир, Китай, Зімбабве, Саудівська Аравія, Лівія, В'єтнам, Пакистан, СРСР тощо), в тому числі і держав, представники яких обиралися головами цього органу. Стало все більш очевидною політизація Комісії, вибіркового характеру критики⁷. Комісія дедалі більше втрачала довіру серед правозахисників у світі. Саме ці чинники згодом вплинули на рішення про припинення повноважень Комісії ООН з прав людини. З 19 червня 2006 року основні повноваження з контролю за дотриманням прав людини перейшли до Ради ООН з прав людини – нового міжнародного органу, створеного за рішенням Генеральної Асамблеї ООН.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Загальна декларація прав людини (Генеральна Асамблея ООН, 10 грудня 1948 року) – К. – Прецедент. – 2012 р.
2. Конвенція про захист прав людини і основних свобод (Рим, 4 листопада 1950 р. зі змінами від 21 вересня 1970 р., 20 грудня 1971 р., 1 січня, 6 листопада 1990р., 11 травня 1994р.) – К. – Прецедент. – 2011 р.
3. Лукашева Е.А. Загальна теорія прав людини. – М.: Норма: ИНФРА-М, 2013. – С. 560, с. 495-512.
4. Мовчан А.П. Права людини і міжнародні відносини. – М. – Зевс, 2001 р. – С. 21-23.
5. Островський Я.А. ООН і права людини/ Я. А. Островський. – М.: Міжнародні відносини, 1968. – 191 с., с. 25-30.
6. Денисов В.Н. Статус міжнародних договорів/ В.Н. Денисов // Вісник Академії правових наук України. – 1997. – №1. – С. 29-36.
7. Луць Л.А. Проблеми взаємодії національних та міждержавних правових систем / Л.А. Луць // Правова держава. 2002. – ВИП.13. – С. 394-400.
8. Міжнародні контракти: Сб. між нар. нормативних актів / скл. Т.С. Ківалова. – Одеса: Фенікс, 2003. – С. 455.
9. Стахов Н.Н. Права людини і громадянина: історія і сучасність// Правова держава України: проблеми, перспективи розвитку. – К., 1997 – 135 с.
10. Ходаковський Д.В. Міжнародні інститути з контролю за дотриманням прав і свобод людини. // Держава і право, 2004, № 12. – С. 51-60.

⁶ Управління Верховного комісара ООН з прав людини (до вересня 1997 року - Центр ООН з прав людини) налічує близько 200 співробітників і складається з трьох відділів:

1) відділ досліджень і права на розвиток, який проводить дослідницьку і аналітичну роботу по різних питаннях прав людини і розробляє стратегію здійснення права на розвиток;
2) відділ служб підтримки, який надає допомогу Комісії з прав людини, Підкомісії по заохоченню і захисту прав людини і договірним органам;
3) відділ програмної діяльності, який займається програмами технічної допомоги в області прав людини окремим країнам, забезпечує роботу спеціальних доповідачів і робочих груп по розслідуванню порушень прав людини на місцях, сприяє в здійсненні освітніх програм.

⁷ Обрання у 2004 році Судану членом Комісії спричинило нову хвилю її критики, у зв'язку з тим, що саме у цій країні мали місце численні етнічні чистки після конфлікту у районі Дарфур. Багато із представників держав відмовлялися брати участь у роботі Комісії.